

ГРАФИЈСКО-ОРТОГРАФСКА НОРМА И ЊЕНА РЕКОНСТРУКЦИЈА У МРКАЉЕВИМ ФИЛОЛОШКИМ РАДОВИМА (1810–1817)

1. О Мркаљевим филолошким радовима толико је много писано да је на први поглед умесно поставити питање да ли се шта ново више уопште може рећи.¹ Међутим, пажљивим читањем обимне литературе лако се долази до увида у чињеницу да многа питања Мркаљеве реформе и употребе ћирилице или нису ни постављана или на њих нису давани сасвим задовољавајући одговори. Циљ овога рада јесте да понуди одговоре на нека питања која до сада нису привлачила већу пажњу истраживача, а која ближе осветљавају проблем Мркаљевог односа према графијско-ортографској норми.

2. Код овако формулисаног проблема одмах се отвара значајно методолошко питање: Како одредити графијско-ортографску норму почетком и средином 19. века? Понајпре је у питању узусна норма са много индивидуалних варијација, у којима се могу издвојити три групације књижевника и других интелектуалаца: „Прва генерација (с краја 18. и почетком 19. столећа) још увек је била рускословенске оријентације и образовања, те је употребљавала и такав графематски систем. Друга генерација користи се углавном традиционалном ћириличким системом, са мањим утицајем Вуковог писма. И најзад, трећа генерација (средином 19. века), која није имала директне везе са рускословенском традицијом, прихватила је потпуно Вука“ (Суботић Љ. 1990: 91). У оквиру прве генерације као највећи ауторитет, који је једини системски реформисао постојећу црквену ћирилицу, наметнуо се Сава Мркаљ својим делом *Сало дебелого јера либо азбукопротрес* (1810). После ове филолошко-ортографске расправе објавио је још само два прилога исте природе, под насловима *Палинодія либо обрана дебелого њ* (*Новине Србске*, 41, 1817, 326–328) и *Предложенія противъ одбраненія* (*Новине Србске*, 48, 1817, 383–384).

¹ В. литературу у Младеновић 2008 и Окука 2010а

Када се ови текстови анализирају из перспективе примењених граfiјско-ортографских решења, могуће их је класификовати у три корпуса: а) првих 15 страна *Сала дебелогa јера* и две стране његовог *Предисловија*; б) последње три стране *Сала дебелогa јера*; в) два текста из 1817. године (*Палинодiја* и *Предложенiја*).

До сада је у литератури готово сва пажња посвећена резултатима Мркаљеве реформе, односно граfiјском систему у другом наведеном корпусу; први је анализиран са мање пажње, док је нарочито трећи остао ван поља интересовања србиста. То, прво, значи да недостаје сасвим прецизна дескрипција Мркаљеве целокупне граfiје и ортографије, на основу које би се могли изводити даљи аналитички закључци. Друго, недостају и закључци везани за Мркаљев коначан предлог графематског састава српске ћирилице изнесен 1817. године. Поједине поуздане смернице у литератури, ипак, постоје.

2.1. Мркаљево доследно опредељење за морфонолошки правопис и после реформе ћирилице први је коментарисао Вук: „Да ли бы **бол]** было писати отворити и отиснути (као што сви говоримо), него одтворити и одтиснути?“ (Карацић 1968: 40). Многе позније расправе, понекад и тенденциозно, превиђале су да Мркаљ у *Салу дебелогa јера* ипак није на плану реформе писања код Срба у 19. в. учинио баш све први, тј. пре Вука.² Мркаљева реформа из 1910. била је, дакле, само граfiјска, али не и ортографска. Међутим, ваља посебно истаћи да реконструкцију ортографске нормe Мркаљ врши 1817, покушавајући да реши питање писања дугих вокала, али и тада остаје заговорник морфонолошког принципа.

2.2. Пишући о језичкој ситуацији око 1817. и касније, када појединци попут П. Атанцковића или А. Драгосављевића и даље реформишу српску ћирилицу, А. Младеновић с правом примећује: „И сам Мркаљ се, наравно, у то време могао односити према азбуци на начин као и његови поменути савременици, окупирани разним граfiјским и ортографским решењима“ (Младеновић 2008: 292). Младеновић је, међутим, издвојио само два таква „нова решења“: једно је писање „удвојених вокала“ у *Палинодији* у „случајевима са дугим наглашеним или

² Уп. нпр. исправна разграничења К. Георгијевића и Ј. Деретића: „Мркаљева реформа није правописна него 'азбучка, графичка', како је истакнуто у поменутој расправи др К. Георгијевића, па ни правило *пиши као што говориш* не игра у тој реформи значајнију улогу. Оно се појављује на крају Мркаљеве књижице и то скоро случајно“ (Деретић 2007: 137).

ненаглашеним самогласником“, док се друго тиче инвентара графема у саставу *Писмо и две пјесме* (Новине српске, 1821): „Тражење нових решења у писању код Мркаља се одражава у његовој недоследној употреби Вукових слова при чему задржава њ“. Из примера се види да Мркаљ употребљава <ј>, <ћ> и <њ>, али недоследно и <љ> и <њ>, поред <ль> и <нь> (Младеновић 2008: 292–293).³

2.3. Остало је стога и после свих радова о Мркаљевом делу још доста простора за опис граfiјско-ортографског система у *Палинодији* и *Предложенијима*. О граfiјском систему се углавном дају општа запажања о томе да не одговара реформаторском предлогу из *Сала дебелого јера*.⁴

3. У текстовима *Палинодија* и *Предложенија* Мркаљ се углавном држи преовлађујућих граfiјско-ортографских решења с почетка 19. в., али доноси и одређене новине, које заслужују коментар.

3.1. Већ је у литератури вођена полемика о статусу графеме јат у Мркаљевој реформи, тј. о питању да ли је реформатор желео граfiјско-ортографску унификацију књижевног језика, којом би се превазишле изговорне разлике међу Србима (Маројевић 1999: 82–85). У текстовима из 1817. ортографска решења примера са етимолошким јатом нису доследна и могу се поделити у четири групе:

а) примери са графемом јат: **б]ле** 326, **бес]ду** 326, **испов]дити** 327, **саг]шїо** 327, **р]чи** 327, **ум]ренни** 328, **ум]сто** 328, **сл]д8е** 383, **м]ста** 383;

б) примери са графемом <е> на месту јата у појединим лексемама, у складу са праксом славеносрпских писаца са тла Војводине: **човек** 326, **човечїю** 326;⁵

в) пример са графемом <и> на месту етимолошког јата, опет у складу са фонетизмом речи код славеносрпских писаца са тла Војводине: **гди** 384;

г) примери са ијекавским рефлексом јата, у складу са Мркаљевим говором: **дїела** 326 (х 2), **дїела** 383, **найпрїе** 384, **прїе** 384. Међу примере типичне за ијекавски изговор спада и фонетски икавизам: **цью** 328; **Цью** 384.

³ Наведену недоследност регистровао је већ у коментару уз текст и уредник *Новина српских* Димитрије Давидовић.

⁴ „Мркаљу могу понеки замерити то што *Палинодију* и *Писмо* (а и друге саставе) није штампао својом реформисаном ћирилицом из 1810. године“ (Младеновић 2008: 290).

⁵ Исту основу са графемом <е> на месту етимолошког јата пишу касније често и други, нпр. Јован Хацић: *човекъ, човека* (Суботић Љ. 1989: 57), Јован Суботић: *човека* (Милановић 2007: 72) итд.

3.2. Док се у *Салу дебелого јера* у склопу диграфа јери налази дебело јер, по чему је оно ближе старословенском решењу него српскословенском или рускословенском, у текстовима из 1817. јери је написано у складу са општеприхваћеном актуелном праксом, односно са танким јером у саставу графеме: добѣя 326, **животѣн]** 326, бытѣ 326, мы 326, запыта 326, єзыку 327; бѣва 384 итд. Уосталом, Давидовићева штампарија и није могла понудити другачије графематско решење. По важећим узусима, графема јери јавља се и иза /ц/: цѣю 328, **Н]**мцы 328; знацы 383, пребацыласе 384, Цѣю 384.

3.3. Јерова на крају речи које се завршавају сугласником нема у *Салу дебелого јера* нити у првом нити у другом корпусу, али их Мркаљ у финалној позицији речи, али и префикса са крајњим консонантом, враћа у текстовима из 1817. Оба текста, уосталом, првенствено су писана са циљем да одбране употребу ове графеме, будући да Мркаљ утврђује и полугласнички изговор у позицијама у којима враћа дебело јер (нпр. у *вѣ*, *кѣ* и *сѣ*, и сл.).⁶ Зато у свим категоријама речи и свим фонетско-фонолошким контекстима Мркаљ доследно пише дебело јер, осим код речи које се завршавају на /љ/ и /ђ/, где је танко јер заправо сегмент диграфа (Сочинитель 384, Єзыкоиспытатель 384, Меркаљ 384⁷; штогодѣ 384).⁸ Ову графему Мркаљ пише и иза финалног /-ћ/ у им. м. р.(батачићѣ 327, 384), као и иза /-ш/ у 2. л. јд. презента (приметнешѣ 328, велишѣ 328, волишѣ 328), док се усамљени пример са танким јером у тој позицији у прилогу (іошѣ 383) у читавом систему најпре може тумачити као штампарска грешка слагача.⁹ Дебелим јером обележене су доследно и именица III деklinације, у којима је норма налагала употребу танког јера: разностѣ 383, ясностѣ 383, тврдостѣ 384, новостѣ 384, нуждностѣ 384 и др., што значи да код Мркаља јерови престају бити ортографски маркер граматичког рода. Ова графема у склопу је префикса испред речи са иницијалним вокалом /у/ (предѣзети 384) и вокалом /о/ који је у тај положај дошао после губљења /х/ (предѣодити 327, предѣодно 327), док се на морфемском споју префикса и основе са иницијалним /и-/ јавља јери: изыскуесе 327, изышла 384. У осталим случајевима

⁶ О Мркаљевим фонетско-фонолошким погледима на природу полугласника в. Младеновић 2008: 253–277 и Окука 20106.

⁷ Уп. облик Меркайлѣ 328, у којем је вероватно у питању финално /л/.

⁸ У текстовима нема потврда за финално /-њ/.

⁹ Словослагач прави још једну сличну грешку, слажући реч са /-ћ/ без јера: већ 328.

префикси са крајњим консонантом нису ортографски маркирани јером (истиснутисе 326, безсловесне 326, одтискуесе 326 итд.).

3.4. Обележавање вокалног /р/, не само у Мркаљевом делу већ и у читавој предвуковској епохи, такође изазива доста полемика због секвенце <ер> у многим примерима (Маројевић 1999: 85–86). Вокално /р/ Мркаљ 1817. бележи на три начина: <р>, <ер> и <ръ>:

а) <р>: трпи 326, Србскомъ 327, црковномъ 327, несавршени 327, Србљинъ 328; тврдости 384, тврдостъ 384, Србско 384, тврдо 384, Србски 384, тврдь 384, потврдъую 384;

б) <ер>: перва 326, утвердити 327, Меркайлъ 328; первой 384, свесердный 384, Меркаль 384;

в) <ръ>: савръшенству 328; Свръу 383.

На основу примера са истом основом /тврд-/ (*потврдъую* 384 : *утвердити* 327) може се закључити да строжег система у дистинкцији <р> : <ер> при обележавању вокалног /р/ практично и нема. Диграф <ръ> има функцију обележавања вокалног /р/ испред вокала (*Свръу тога* 383), што је најчешће последица губљења /х/, о чему и Мркаљ експлицитно пише у *Предложенијима*: „На концу Обране бы се морало было штогодъ о тврдости ęzyка споменути; еръ може тко рећи: да на връу, връови, съ врѣа, и остала подобна тврда есу, пакъ да сбогъ тога писати се има: на верху, верхови, съ верха.“¹⁰ У примеру *савръшенству* Мркаљ претпоставља корен /врх/, као у примерима о којима пише, па вокалност несистемски диграфом обележава и испред консонанта, више као маркер (погрешно) реконструисаног губљења /х/, јер дилеме о читању тј. изговору оваквог примера никако не може бити.

3.5. У *Салу дебелога јера* африкате /ђ/ и /ћ/ написане су доследно помоћу диграфа у читавом тексту. У нове текстове Мркаљ уноси само графему <ћ>, већ распрострањену у пракси, а задржава диграф <дъ>, понајпре зато што није желео појаву нових графема у српској ћирилици:

¹⁰ Исто решење имали су пре Мркаља и други писци (Младеновић 2008: 287–288) , а прихватио га је пре свега од Мркаља и Вук Караџић у *Српском рјечнику* (1818).

а) Градѣанинѣ 326, родѣаака 327, измеѣу 328, меѣу 328; Такоѣе 383, меѣу 384, штоѣоѣ 384 (х 2), потврѣую 384;

б) ѣе 326, оѣемо 327, **сл]** дуѣоѣи 327; веѣма 383, ускраѣено 383.¹¹

3.6. Граѣема <х>, у складу са Мркаѣевим фонетизмом, често је испуштена, тј. репрезентована као <ѣ>: ѣиѣови различни положенја 326, одѣ кои 326, оѣемо 326, оѣе 326, толико ѣѣ є 327; Одма 383, Я ѣ 383 итд.

3.7. У читавом тексту *Сала деѣелога јера* нема лигатуре <шт>, за коју Мркаѣ истиче да има вредност /шт/, а не /штч/. У *Предложенијима*, међутим, Мркаѣ је враѣа у употребу у два славенизма са истим кореном: најсѣществелнѣя 383, сѣществени 383. Уколико је Мркаѣ остао при гласовној вредности лигатуре за коју се експлицитно изјаснио 1810, обе речи заправо су славеносрѣбизми тј. хибриди, са српскословенском групом /шт/ и рускословенским рефлексом полугласника /е/. Управо такав славеносрѣбизам потврђен је у *Салу деѣелога јера*, на стр. 16: **сштѣствовати**. Изузетно је битно, међутим, да Мркаѣ у истој основи на месту групе /шт/ сада „васкрсава“ <шт>, иако граѣематска секвенца <шт> ту није била нимало неуобичајена у *Новинама српским*.

4. У *Палинодији* и *Предисловијима* кључне иновације у односу на актуелну праксу из текстова штампаних грађанском ћирилицом представљају једна граѣјска и једна ортоѣафска интервенција.

4.1. У *Салу деѣелога јера* нема нити лигатуре нити диграѣа за обележавање вокала /у/, већ је доследно написано **у**. У питању је била граѣјска интервенција у црквеној ћирилици којом се она удаљавала од своје традиције, али је Мркаѣ истовремено мислио и на будућни изглед грађанске ћирилице.¹² Мркаѣ пак 1817. у грађанску ћирилицу уводи црквену граѣему ук, стварајући тако штампарски проблем уреднику, који решава употребом цифре осам (8) наместо слова. Уз први и једини пример употребе граѣеме ук у *Палинодији* (воздѣхѣ 326) уредник *Новина српских* напоменуо је у фусноти: „ово 8 овде, и ѣѣшт’ на неколика **м]** ста, значи укѣ, зашто

¹¹ Исти модел ћирилице са <ѣ>, <лѣ>, <нѣ> и <ћ>, али и са <ј>, за 28 „простих гласова“ нуди и Вук Караѣић 1818. у полемици са П. Атанацковићем (Караѣић 1968: 232).

¹² Уп.: „*Сало деѣелога јера* штампано је црквеном ћирилицом и Мркаѣеви предлози се односе конкретно на ту азбуку, мада имплицирају и паралелну реформу грађанске“ (Ивић П. 1998: 174).

овдашна печатна јоште не ма тога слова, а у рукопису стои“.¹³ Интригантна је напомена да овог слова има „јошт на неколика места“, што штампани текст не потврђује: уклонио их је накнадно словослагач, можда уз уредникову сагласност, можда без ње.¹⁴ У наредном тексту, пак, решење за обележавање вокала /у/ неупоредиво чешће је традиционална графема из црквене ћирилице: пример8 383, постигн8та 383, найс8ществелнїя 383, кь том8 383, с8 383, одт8дъ 383, истиск8есе 383, одтиск8есе 383, против8 384, сл] д8е 384, прим] р8 384, коем8 384, нар8шена 384, др8го 384, с8мн] 384 итд. Чак и у истим речима и облицима као из Палинодије, у којима је <у>, сада је присутно ук: Одкудъ 327 : одк8дъ 383, єзыку 328 : єзык8 384 и сл.¹⁵ И у самом тексту *Предложенија* постоје потврде конкуренције графематских облика: у гласк8 383 : у гласку 383, др8гачъ 383 : другачъ 384. Такође, и на основу великог броја речи са <у>, немогуће је утврдити било какву правилност дистинкције <8> : <у>: чувствуемъ 383, ову 383, у 383, читану Обрану 383, На концу 383, препоручуе 384 итд.

Мркаљ је тако у текстовима штампаним 1817. створио хибридну азбуку, уносећи у грађанску ћирилицу црквену графему ук, као неку врсту конкурента графеме <у>. Могуће је да је тиме хтео, барем симболично, превладати проблеме које су српској култури почетком 19. в. стварали диглосија и, с њом у вези, „диграфија“.¹⁶ За конкретније закључке у овом смеру, међутим, недостају ауторова сведочанства и други подаци.

¹³ Ову иновацију само региструје, без коментара, А. Младеновић, упућујући и на текст *Беда и ово наше Немче, што новине српске слаже!* (Новине србске, 46, 1817, 367–368), у којем се објашњава словослагачев поступак (Младеновић 2008: 267).

¹⁴ Уп.: „Понекад су и сами слагачи мењали ортографију рукописа који су слагали држећи се традиције“ (Младеновић 2008: 292). Уз то, и сам Мркаљ истиче у *Предисловијима* да је *Палинодија* „тїпографически пуна погр] шака изышла“ (383). Могуће је да и свесно изостављање графеме ук Мркаљ третирао као типографску грешку. У редакцијском тексту *Беда и ово наше Немче, што новине српске слаже!* каже се да је изостављање укова словослагач учинио без уредниковог знања.

¹⁵ Можда су управо ово примери из *Палинодије* у којима је накнадном интервенцијом уклоњено ук. Чини се да је при штампању новог текста Мркаљ инсистирао да се ове недоследности отклоне.

¹⁶ О Мркаљевој селекцији типа ћирилице у контексту присутне диглосије сјајно је писао М. Павић: „То [опредељење за славеносрпски језик – прим. А. М.] је имало последица и у питањима азбуке којом се бавио. Да је ишао путем језичке праксе класициста, Мркаљ би дошао уз двојезичје и до проблема да ли су потребне две азбуке. Суочио би се, као и остали класицисти, од Мушицког до Стерије, са употребом две азбуке, грађанске и црквене, које су одговарале диглосији класициста и пратиле једна (црквена) изражајну варијанту високога стила, а друга (грађанска) изражајну варијанту нискога стила, као што је био случај са делима Лукијана Мушицког, која су тако и штампана (дела високог стила црквеном ћирилицом, дела ниског стила грађанском ћирилицом)“ (Павић 1985: 112).

4.2. Највећу ортогарфску новину свакако је представљало писање удвојених графема при обележавању дугих вокала: кодъ лѣуди 326, много пуута 326, 9 [...] знаака, 5 [...] отвоора, У родѣаака наши Орваата 327; Тко дакле не ће оћети, таковоо и одъ старине већ наше родноо дебелоо њ пустити на миру 328; саамо дебело еръ 384; муукомъ 384. Судећи према коментарима савременика, узор за овакво решење Мркаљ је нашао у холандском и немачком правопису, али су идеју осудили и Јернеј Копитар и Вук Караџић.¹⁷ На основу примера видљиво је и да ни сам Мркаљ није био доследан у решењу: дїо ууста 326, дїела ууста 326 : крозъ [...] уста 326, одтвора ууста, отворъ ууста 327 : одтвора уста 327. Проблема у примени овог решења било је још, а на један системски указао је и Вук: „Зашто е написано лѣуди, ане лѣуди? Кадъ се лѣ може читати лѣа (н. п. Валя), зашто се небы могло лѣо читати лѣу?“ (Караџић 1968: 140). У *Палинодији* наведени пример је једини са секвенцом /љу/, али у *Предложенијима* Мркаљ пише: сбылю 384. Писање облика <лѣуди>, очигледно је, по Мркаљевом мишљењу не би правописно истакло дужину вокала и унело разлику у односу на краткоћу, за разлику од облика <лѣуди>. Када је /у/ у секвенци /љу/ кратко, Мркаљ је бирао традиционално решење.

Релативни изузетак у систему обележавања дугих вокала сасвим идентичним графемама (аа, оо, уу)¹⁸ представља писање дугог /и/, које Мркаљ обележава традиционално, диграфима <йй> и <ый>: прїмаю 326, йй 327, више езыйка 327, у почетку р] чїй 327, на крају р] чїй 327, Неколико р] чїй 328; дїо р] чїй 383 итд. Ни ово решење није доследно примењено: маньїе [...] самогласнїйка 327 : два самогласника 328.¹⁹

¹⁷ Уп. следеће ставове: „Човек би још само могао да пожели да је Мркаљ пред своје судиште изнео још и акценат и нарочито дуге вокале и да је још прекорио холандско-немачку и сасвим несловенску моду удвајања вокала у одређеном случају, као, на пример, *вооз* за *вѣз* или само *вѣз*. Акценатским знацима се то далеко једноставније решава, али би њих, изузев у граматичи и речнику, ради олакшања читаоцу, требало употребити само код страних речи. На тај начин би се божанска, у рукама западњака тако јако изобличена уметност писања, чија је првобитна једноставност и код нас почела да се замућује, поново јавила у свој својој природној лепоти“ (Копитар 1984: 142-143); „Види се изъ н] гове ортографїе (премда ништа не говори о томъ), да е онъ радъ (Холландески) свуда писати по два самогласна слова, где е годъ слогъ дугачакъ“ (Караџић 1968: 136); „Што су Немцы већ има неколико година, почели остављати, то е садъ Г. Меркайлъ примїо. То е башъ као каква мода кадъ продѣе у Бечу, а у Новомъ Саду и Земуну онда текъ настае“ (Караџић 1968: 138).

¹⁸ Графематска секвенца <ее> није потврђена у текстовима.

¹⁹ В. Младеновић 2008: 292.

Ваља подвући и да удвојене графеме у функцији обележавања дугих вокала постају хомографно решење у односу на обележавање геминираних вокала у говору, што најбоље илуструје управо Мркаљев пример, поновљен двапут на истој страни: устоодтвоора 327.

5. Познату полемику у науци изазвало је питање да ли се Мркаљ *Палинодијом* одрекао своје реформе ћирилице. Међу онима који су сматрали да јесте, најснажнији су били гласови Љ. Стојановића, А. Белића и М. Стевановића.²⁰ Сродно мишљење изнео је и Ј. Деретић, који је Мркаљевом чину приписивао и епитет очајничког,²¹ а идеју о одбацивању реформе прихватају и савремени хрватски тумачи.²² Насупрот наведеним мишљењима, нашли су се судови В. Опачић-Лекић и А. Младеновића.²³

Чињеница је да се у текстовима из 1817. Мркаљ нигде не одриче суштине предлога о реформисаној и растерећеној српској ћирилици, већ заправо њен инвентар проширује за две графеме. То практично значи да не само да не напушта првобитну идеју о одстрањивању нефункционалних графема, већ је наставља и само реконструира графичку норму предложену у *Салу дебелог јера*. Вођен новим фонолошким ставовима, предложеној ћирилицу од 29 графема сада употпуњује дебелим јером, у функцији обележавања полувокалског елемента иза консонанта, као и диграфом <рѣ>, за обележавање вокалног /р/ испред вокала, што би представљало 30. и 31. графему у новопреложеном систему.²⁴

6. Узроци Мркаљевих графичких интервенција из 1817. године могу се само реконструисати, будући да о њима немамо непосредна ауторова сведочанства. Узимајући у обзир целокупну језичку ситуацију почетком 19. в., чини се да се могу издвојити три најнепосреднија узрока настанка нових Мркаљевих филолошко-

²⁰ Историјат овог проблема и одговарајућу литературу в. у Младеновић 2008: 278–279, у фусноти 2.

²¹ „Узалуд је било и то што се у једном тренутку очаја одрекао своје књиге и написао *Палинодију или одбрану дебелог јера*“ (Деретић 2007: 135).

²² „Godine 1817. napisao je spis *Palinodija libo obrana debelog jera* u kojem odbacuje kao nevrijedno sve što je do tada postigao za srpski jezik svojim prvim spisom (Peti-Stantić 2008: 408). Ауторка оцењује да је у питању „gotovo перојмљив поступак оштрога порицања свoga djela u *Palinodiji*“ (Пети-Стантић 2008: 411).

²³ Уп.: „Мркаљ се није одрекао реформе, већ само прогонства дебелог јера!“ (Опачић-Лекић 1978: 130). Младеновић износи категорички суд о садржају текста: „У њима се [...] уопште не налази ни једна реченица која би указивала на то да се овај писац одриче целокупне своје азбучне реформе од 1810. године“ (Младеновић 2008: 280).

²⁴ Мркаљ, додуше, диграфе није рачунао као посебне графеме.

ортографских текстова: а) развој његових фонолоких ставова; б) Копитарови и коментари његовог рада; в) реакција српске цркве на његову реформу црквене ћирилице у *Салу дебелогa јера*, што је макар посредно утицало да превреднује свој став о статусу дебелогa јера, а вероватно и на одлуку да у грађанску ћирилицу привремено уведе ук и врати <щ>. Уношење <8> и <щ> остали су без Мркаљевих коментара, што указује на његов опрез, а можда и извесну резервисаност према оправданости ових интервенција. Седам година након револуционарног *Сала дебелогa јера*, несумњива је Мркаљева жеља за привременим компромисним решењима: „Ни Вук није замерио Мркаљу што своју *Палинодију* није штампао својом реформисаном ћирилицом. Нема сумње да ту нису одлучивала само пишчева опредељења за један или други тип ћирилице, већ и могућност одговарајуће штампарије, као и став одговорних људи у њој према азбучној реформи“ (Младеновић 2008: 292).

7. Закључци о Мркаљевој граfiјској норми из 1810. и њеној реконструкцији из 1817. могу се изнети у више тачака:

а) Мркаљеви филолошки радови из 1810. и 1817. писани су различитим граfiјско-ортографским системима, па се може говорити о у три корпуса: првих 15 страна *Сала дебелогa јера* и две стране његовог *Предисловија*; последње три стране *Сала дебелогa јера*; два текста из 1817. године (*Палинодiя* и *Предложенiя*).

б) Нити у једном од корпуса Мркаљ се није у потпуности држао постојеће преовлађујуће узусне граfiјско-ортографске норме с почетка 19. в.

в) Два текста из 1817. немају никакве међусобне разлике у (орто)граfiји, али имају значајне у односу на *Сало дебелогa јера*. У њима има доста ортографских недоследности.

г) Текстови из 1817. одштампани су граfiјом која је блиска најраспрострањенијем моделу грађанске ћирилице почетком 19. в., која представља својеврстан компромис и са грађанском и са црквеном интелигенцијом, и која, коначно, узима у обзир и типографске могућности *Новина српских*.

д) У граfiји текстова из 1817. најзначајнију новину представља стварање хибридне ћирилице, са основом из грађанске и графемом ук из црквене азбуке. Међу другима поново је и графема <щ>, острањена 1810.

ђ) Док је у *Салу дебелого јера* извршио само реформу графије, у текстовима из 1817. Мркаљ врши и реформу ортографије, нудећи своја решења за писање дугих вокала, али задржава морфонолошки принцип.

е) Из садржине текстова из 1817. видљиво је да Мркаљ не одустаје од свог предлога граfiјске нормe из 1810, али њу реконструише увођењем две нове графеме: <ъ> и <ръ>. Тиме је инвентар графема у Мркаљевој реформисаној српској ћирилици порастао на 31, међу којима је пет диграфа: <лъ>, <нъ>, <дъ>, <тъ> и <ръ>. Функција јерова у склопу диграфа у складу је са руском и рсл. нормом: танким јером обележени су меки гласови, док је тврдо вокално /р/ испред вокала маркирано дебелим јером.

ИЗВОРИ

сало дебелого ера либо азбукотрѣс (Будим, 1810)

Савва Меркайлъ, *Палинодія либо обрана дебелого ѣ* (*Новине Србске*, 41, 1817, 326–328)

Савва Меркаль, *Предложенія противъ одбраненія* (*Новине Србске*, 48, 1817, 383–384)